

Tämä on alkuperäisen artikkelin rinnakkaistallenne (kustantajan versio). Rinnakkaistallenteen sivuasettelut ja typografiset yksityiskohdat saattavat poiketa alkuperäisestä julkaisusta.

Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä:

Ketola, K. & Hirvonen, J. 2021. Sosiaalitaloudesta yhteiskunnallisesti kestävää kehitystä – työpajatuloksia. Lumen – Lapin ammattikorkeakoulun verkkolehti (1).

URL: <https://www.lapinamk.fi/loader.aspx?id=95606b9c-991f-4bff-9c7d-4acc8bbcc992>

Sosiaalitaloudesta yhteiskunnallisesti kestävää kehitystä – työpajatuloksia

Kirsti Ketola, KTM, lehtori, Digitaaliset ratkaisut, Lapin ammattikorkeakoulu

Janne Hirvonen, tradenomi, hankekoordinaattori, Osallisuus ja toimintakyky, Lapin ammattikorkeakoulu

Asiasanat: sosiaalitalous, osatyökyky, tuettu työllistyminen

Johdanto

Suomen valtion talousarviossa 2020 työ- ja elinkeinoministeriön hallinnon alalle ohjattiin 33 miljoonaa euroa kolmelle vuodelle työkykyohjelman toimeenpanoon. Työkykyohjelmassa tavoitteena on helpottaa osatyökykyisten työllistymistä. Ohjelma sisältää toimia työkyvyn tunnistamiseksi ja työhakijoiden tarpeiden mukaisiin työkyvyn tuen palvelujen piiriin ohjaamista. Työkykykoordinaattoreiden määrää TE-toimistoissa lisätään 20 henkilötyövuodella. Lisäksi työllistetään osatyökykyisiä ja muita vaikeassa työmarkkina-
asemassa olevia henkilöitä julkisiin hankintoihin asetettavalla ehdolla sekä työ- ja elinkeinoministeriö valmistelee strategian yhteiskunnallisten yritysten toimintaedellytysten parantamiseksi. (Harakka, 2019.)

Osatyökykyinen on henkilö, jolla on käytössään osa työkyvystään. Osatyökykyisyys on yksilöllistä ja sidoksissa osatyökykyisyyden syyhyn, työhön ja työn vaatimuksiin. Sosiaali- ja terveysministeriön määritelmän mukaan osatyökykyisyyttä on monenlaista - osatyökykyisiä voivat olla esimerkiksi vammaiset, pitkäaikaissairaat, vakavasta sairaudesta toipuvat, elämänkriisin kokeneet. Osatyökykyisiä voivat olla myös pitkäaikaistyöttömät, joiden työ- ja toimintakyky on alentunut vamman, sairauden tai sosiaalisten syiden takia. Osatyökykyisyys voi olla myös tilapäistä. Työkyky voi vaihdella elämän eri vaiheissa. Jos terveys ja muut

yksilölliset tekijät ovat tasapainossa työn vaatimusten kanssa, henkilö ei ole osatyökykyinen, vaan työkykyinen. Kaiken kaikkiaan osatyökykyiset ovat kuitenkin hyvin heterogeeninen ryhmä. (THL 2019.)

Lisää kasvua, elinvoimaa ja hyvinvointia työtä jakamalla

Syyskuussa 2020 viikolla 39 pidettiin Sosiaalitaloudesta yhteiskunnallisesti kestävä kehitystä -hankkeen (SYKE) työpajoja Kemijärvellä, Rovaniemellä ja Kemi-Tornio-alueella virtuaalisesti. Työpajat kuuluivat osana Lapin ammattikorkeakoulun hankkeeseen, joka rahoitetaan ESR-rahoituksena Kestävä kasvua ja työtä 2014-2020, Suomen rakennerahasto-ohjelmasta. Ohjelman yksi toiminta linja on sosiaalisen osallisuuden lisääminen ja köyhyyden torjunta parantamalla työelämän ulkopuolella olevien työ- ja toimintakykyä. Hanke on alkanut keväällä 2020 ja jatkuu kevääseen 2021. Hankkeeseen ensimmäisessä vaiheessa on tehty esiselvitys sosiaalitalouden vaihtoehtoista tukea yhteiskunnallisesti kestävä kehitystä mukana olevien työhönvalmennussäätöiden käyttöön. Esiselvitys on julkaistu lokakuussa 2020 Lapin ammattikorkeakoulun verkkosivuilla. Hankkeessa mukana olevien työhönvalmennussäätöiden asiakkaina on yli 2000 (vuonna 2019) heikossa työmarkkina-asemassa olevia ja osatyökykyisiä.

Kuva 1. SYKE -hankkeen tunnuskuva

Työpajojen tavoitteena oli tunnistaa Kemijärven, Rovaniemen, Tornion ja Kemin alueella toimivien arvoketjujen tarjoamia mahdollisuuksia osatyökykyisille työllistyä

alueilla. Arvoketjulla tässä yhteydessä tarkoitetaan erilaisten organisaatioiden muodostamaa ketjua, jossa sen jäsenet yhdessä vastaavat tuotteen/palvelun loppukäyttäjän toiveisiin. Kyseessä on erilaisesta osaamisesta koostuva verkosto, joka luo arvoa sekä asiakkaille että kaikille verkostossa toimiville. Työpajoissa kaikilla osallistujilla oli mahdollisuus kertoa oma näkemyksensä kulloiseenkin käsiteltävään asiaan. Työpaja osuuden ensimmäisessä vaiheessa pohdittiin ryhmässä osatyökykyisten työllistymisen kannalta tärkeimmät arvoketjut oman kunnan alueella. Arvoketjut kirjattiin verkkoalustalle, josta ne olivat koko työpajan ajan nähtävillä. Työpajan toisessa vaiheessa kirjattiin arvoketjuista osatyökykyisille soveltuvia työtehtäviä, erilaisissa työtehtävissä tarvittavia ominaisuuksia ja osaamisia sekä työtehtävien mahdollisia muokkaamis-/muutostarpeita erilaisille työntekijöillä.

Alustuksissa tuotiin esille erilaisia mahdollisuuksia osatyökykyisten työllistymisen tukemiseksi. Eduro säätiöllä Lapin tuetun työllistymisen osuuskunta –hankkeessa kehitetty TOIMIO-työllistämismallin tukemana on Kemijärvellä luotu uusia teollisuutta palvelevia työpaikkoja osatyökykyisille. Lapin TE-toimiston edustajat taas toivat esille yrityksille suunnattuja palveluja ja tukimuotoja kuten palkkatuki osatyökykyisille, työkokeilu ja sen avulla selitettävät mahdollisuudet selvittää henkilön ammatinvalinta- ja uravaihtoehtoja sekä työnantajalle maksettava työolosuhteiden järjestelytuki. Työpajoissa mukana olleet kuntien edustajat toivat esille kuntien mahdollisuuksista työllistää osatyökykyisiä. Eri kunnissa on toteutettu vuosien aikana useita hankkeita, joilla osatyökykyisten työllistymismahdollisuuksia on parannettu. Työllistymisen todettiin kuitenkin aina mahdollistuvan työllistyvän henkilön voimavarojen mukaisesti. Kuitenkin edelleen tarvitaan lisää panostuksia, että työhön motivoituneet osatyökykyiset voivat työllistyä kunnan eri tehtävissä. Osuuskauppa Arinan edustaja kertoi, kuinka S-ketju työllistää osatyökykyisiä erilaisiin tehtäviin ja totesi tämän toiminnan olevan kannattavaa, mutta myös osoittavan yhteiskuntavastuuta, jota kauppojen ja kauppaketjujen kannattaa toteuttaa toiminnassaan.

Työpajan tuloksena Kemijärven osalta tärkeimmiksi arvoketjuiksi nostettiin ikääntyville kotiin tuotettavat hoiva- ja tukipalvelut, teollisuudesta nousevat tarpeet sekä matkailusektori. Rovaniemellä tärkeimmiksi arvoketjuiksi arvioitiin kaupan ala sekä rakennusteollisuus. Kemi-Tornion työpajassa korostettiin julkisen sektorin ja kaupan aloja. Koronapandemian vuoksi matkailu koettiin juuri nyt hyvin haasteelliseksi arvoketjuksi, koska alalta on hävinnyt lyhyessä ajassa paljon työpaikkoja ja -mahdollisuuksia, eikä työtä riitä nyt vakitukselle työvoimallekaan.

Keskeisimmiksi työtehtäviksi työpajassa nousi avustavat tehtävät eri toimintaympäristöissä. Erityisesti kaupan ja julkisen sektorin osalta esille nousi paljon erilaisia avustavia työtehtäviä.

Koska usein osatyökykyisellä ei ole valmiina erilaisissa tehtävissä tarvittavaa substanssiosaamista, korostui työpajoissa erityisen vahvasti ammatillisten taitojen oppiminen ja sisäistäminen hyvän työnjohtamisen, perehdyttämisen ja tukemisen avulla työtä tehtäessä. Käytännön toiminnassa on havaittu hyväksi toimintamalliksi Eduro -säätiön kehittämä Toimio työllistämismalli, jossa yksilön alentunutta työkykyä ja erityisen tuen tarvetta toteutetaan osuuskunnan järjestämällä ammattimaisella työnohjaajalla/valmentajalla, joka tukee, ohjaa ja opastaa osatyökykyistä työpaikallaan. Perinteinen mestarikisälli -toimintamalli todettiin myös toimivaksi osatyökykyisten työtaitojen oppimisessa. Sisäinen motivaatio työelämään hakeutuvalla osatyökykyisellä on usein hyvinkin korkea. Yleisesti työpajoissa tuotiin esiin myös työelämässä tarvittavat geneeriset taidot kuten työyhteisössä toimiminen, työaikojen noudattaminen, vuorovaikutustaidot, työturvallisuuden ja huomioiminen.

Työpajassa nousi vahvasti esille se, että jokaisen osatyökykyisen osalta on tärkeää lähteä muotoilemaan työtehtäviä yksilön omien rajoitteiden ja erityisesti vahvuuksien perusteella. Terveydelliset, sosiaaliset, psyykkiset ja fyysiset ominaisuudet ovat kaikissa tapauksissa huomioitava. Työtehtävien valinnassa on ymmärrettävä yksilön motivoituminen erilaisiin tehtäviin ja varmistettava tasapuolinen asema ja jokaisen työtehtävän tärkeys työyhteisössä. Työllistyvälle osatyökykyiselle tulee osoittaa kyseisen työtehtävän merkitys organisaation toiminnan kannalta koko työyhteisössä. Jotta osatyökykyisten työllistymistä pystyttäisiin vauhdittamaan yhteiskunnassamme, tulisi yleistä asenneilmapiiriä muuttaa ja lisätä keskustelua eri toimijoiden välillä. Tämä vaatii pitkäjännitteistä ja näkyvää työtä ja kampanjointia. Yhteiskuntavastuullinen toiminta tulee nostaa esille julkisuudessa ja tälle toiminnalle on luotava uusia kannustimia yrityksille ja muille työnantajille. Yhdessä työpajoista nostettiin esille informaation merkitys ja kysymys siitä, onko työnantajilla tarpeeksi tietoa palveluista ja mahdollisuuksista työllistää osatyökykyisiä ja hyödyntää erilaista osaamista mitä osatyökykyisillä on. Esille tuli myös oppilaitosten, säätiöiden ja kansanopistojen osallisuus täysipainoisena kumppanina, tutkintojen, tutkimuksen ja yleisesti osaamisen nostamisen mahdollistajana. Jatkuva oppiminen ja siirtyminen avoimille työmarkkinoille tulee olla mahdollista kaikille.

Yksittäisten arvoketjujen tulosten koonteja

Teollisuus

Teollisuuden arvoketjuissa varsinaisten tuotantolaitoksen lisäksi voi olla useita muita työtehtäviä, kuten alihankinta, viimeistely, kunnossapito ja kuljetukset, joihin on mahdollista työllistää osatyökykyisiä. Teollisuusarvoketjujen mahdollisuuksia pohdittiin kahdessa työpajassa Kemijärvellä ja Rovaniemellä. Kemi-Tornio-työpajassa teollisuus nousi yhdeksi mahdolliseksi arvoketjuksi osatyökykyisten työllistäjänä, mutta siellä sen avaamista ei koettu tarpeelliseksi. Kemijärvellä pohdittiin metsä- ja puuteollisuusarvoketjua ja mitä mahdollisuuksia tehdashanke voisi tuoda käynnistyessään. Tehtäväkenttään löydettiin melko perinteisiä tehtäviä, kuten metsien raivaus ja hoito, kuormalavojen tekeminen tai osittain matkailuarvoketjuun menevää luontopolkujen – pitkospuiden – kunnostusta. Energiatuotannossa, kuljetuksissa ja terminaalitehtävissä nähtiin myös olevan potentiaalia työllistää osatyökykyisiä. Esille tässä kohtaa nousi teollisuuden alueella vallitsevat asenteet, ymmärrys ja näkemys siitä, että kaikkiin työtehtäviin pitää olla vahvaa substanssiosaamista, kielitaitoa (englanti) ja täydellistä työkykyä. Rovaniemen työpajassa nostettiin tarkasteltavaksi rakentaminen ja rakennusteollisuus, jonka alueelta löydettiin melko paljon erilaisia työtehtäviä, joihin myös osatyökykyiset voisivat sijoittua: purkutöihin, lajitteluun ja kierrätykseen, siivoukseen ja erilaisiin avustaviin tehtäviin. Hyviä ehdotuksia olivat myös erilaiset maisemointityöt, pihatyöt sekä pienempien kohteiden rakentaminen, kuten roskakatokset ja pihakalusteet. Työpajan mielestä osatyökykyiset voisivat hyvin osallistua yleisiin rakennusten korjaus- ja ylläpitötöihin, kuten maalaus, tapetointi ja viimeistelyt tai he voisivat tehdä tuotteiden viimeistelyä tai pakkausta.

Pohdittaessa metsä- ja puuteollisuudessa alalle työllistyvien ominaisuuksia ja osaamisvaatimuksia, nousi kielitaitovaatimukset, teknologia- ja substanssiosaaminen keskiöön, joiden todettiin olevan usein liian korkeat. Tässä kohtaan esille tuli teollisuuden asenteet ja yhteiskuntavastuu työllistää myös osatyökykyisiä. Teollisuudessa tarvittaisiin yksilö- tai tehtäväkohtaista räätälöintiä ja vahvaa työnantajien panostusta. Rakentamisen ja rakennusteollisuuden tehtävissä tarkkuus ja huolellisuus sekä fyysiset ominaisuudet ja jaksaminen ovat tärkeitä työntekijältä vaadittavia ominaisuuksia kuten tietenkin vahvat käden taidot. Fyysisten ominaisuuksien lisäksi tarvitaan pitkäjäteisyttä ja hyvää motivaatiota. Rakennuksilla työtehtävät ovat usein raskaita ja tapahtuvat vaativissa olosuhteissa, joten työn rytmittäminen ja palautumisesta huolehtiminen ovat

tärkeitä. Yksilöllistä räätälöintiä tarvitaan koskien sekä työtehtäviä ja -ohjausta että työaikaa. Osatyökykyisillä on paljon osaamista ja se tulisi ottaa käyttöön.

Kauppa

Kaupan arvoketjua osatyökykyisten työllistäjänä arvioitiin kahdessa työpajassa Rovaniemellä ja Kemi-Tornion työpajassa. Kaupan arvoketju on molemmilla alueilla merkittävä työllistäjä. Osatyökykyisten työllistämiseksi löydettiin useita tehtäviä perinteisistä (hyllittäminen, hinnoittelu, pakkaaminen, asiakaspalvelu, pulloautomaatit ja muu kierrättäminen, varastotyöt ja tilausten vastaanotto, yleinen siistiminen ja järjestely), avustaviin (toimistotyöt, inventaariot, kausivaihtelut) ja verkkokauppaan (tilausten vastaanotto, keräily ja pakkaaminen, jakelu työpaikoille ja koteihin) liittyviä. Kaupan tehtävien ominaisuuksiin ja osaamisiin molemmissa työpajoissa listattiin sosiaalista otetta työtehtäviin ja asiakkaan kohtaamistaitoja, jotka näyttävät yleisesti työelämätaidoina, käytöstavoissa ja siisteydessä, tilanneälynä ja hokseliaisuutena. Kaupan työ vaatii tarkkuutta ja huolellisuutta, salassapidon ymmärtämistä ja vastuunottamista sekä monet työt myös fyysisistä toimintakykyä.

Osatyökykyisten työntekijöiden osalta molemmissa työpajoissa korotettiin työhön perehdyttämistä, työnjohtamista ja -ohjaamista sekä tuen antamista. Lähtökohtaisesti pitää huomioida työntekijän osaaminen ja kyvykkyys sekä motivaatio, ei hänen osatyökykyisyytensä, mutta työtehtävät tulisi sopeuttaa ja osatyökykyisyys huomioida mm. työpajoissa. Kemi-Tornion työpajassa korostui eettiset asiat, kuten työyhteisön asennoituminen ja asenteet, jatkuvan vuorovaikutuksen, keskustelun ja viestinnän merkitystä sekä tasa-arvoisuus ja hyväksyntä.

Tukipalvelut kotiin ja yrityksille

Julkinen sektori on merkittävässä roolissa osatyökykyisten työllistäjänä ja tätä mahdollisuutta pohdittiin sekä Kemijärven että Kemi-Tornion työpajoissa. Kemi-Torniossa koko julkisten palveluiden ja Kemijärvellä hieman suppeammin kotiin tuotavien hoiva- ja tukipalveluiden kautta. Kemi-Torniossa eri toimipisteiden avustavat tehtävät nousivat päällimmäiseksi ja varsinkin päiväkotit- ja vanhustaluuissa. Vanhustaluuhiin Kemijärvellä avustavia tehtäviä myös esitettiin, kuten avustaminen kirjastossa ja elokuvissa käynneissä, viriketoiminnassa, ystävöiminnassa, ulkoiluttamisessa, lehtien lukemisessa tai henkilökohtaisena avustajana toimimisessa. Perustehtävistä esitettiin siivousta, vaatehuoltoa, ateriapalveluita ja lumitöitä talvisin. Erilaisia kausitehtäviä tuli molemmissa työryhmissä: lumenpoisto katoilta, nurmikon

leikkuu ja muut pihatyöt, virkistysreittien ja liikuntapaikkojen kunnostus. Muuttopalvelut oli mielenkiintoinen ehdotus ja myös kulttuuritarjonnassa voisi olla työllistämismahdollisuuksia.

Työtehtävien luonteen vuoksi tekijöillä pitää olla läsnäolon ja kohtaamisen taito eli hyvät työelämä- ja vuorovaikutustaidot, vahva motivaatio sekä fyysiset ominaisuudet suoriutua työssä. Monessa tehtävässä tarvitaan substanssiosaamista, joka voi olla koulutuksella saatua, mutta sen voi oppia työssäkin, jolloin rakennetaan osaamista osatyökykyisen vahvuuksien mukaan. Kemijärven työpajassa tuli esille tiimityöskentelyn tärkeys, mikä tuli muissakin työpajoissa, eli rinnalla oppiminen ja yhteisöllisyys. Arvoketjussa tulee olla ammattimainen työnjohto, ohjaaminen ja valmentaminen, mutta kaikista tärkein lähtökohta on asenne. Työyhteisön, jonne osatyökykyinen työllistyy, valmentaminen ottamaan hänet vastaan koettiin Kemi-Tornion työpajassa tärkeäksi, koska hän voi olla erilainen työntekijä. Muokkaustarpeet ovat yksilöriippuvaisia, jolloin riippuen henkilön ominaisuuksista, sijoittaminen oikeaa työympäristöön ja sopivan työparin löytäminen on keskeistä. Myös työnantajille tulee tarjota tietoa ja tukea osatyökykyisten työllistämiseen.

Matkailu

Kemijärven työpajassa kolmas arvoketju, jonka työllistämismahdollisuuksia pohdittiin, oli matkailu. Mahdolliset työtehtävät olivat sellaisia, jotka soveltuvat laajasti osatyökykyisillekin, kuten siivousta, ruokahuoltoa tai rinnetöitä tai erilaisia ohjelmapalveluja tarjoavien yritysten palvelutehtäviä, joita osatyökykyinen voi itsenäisesti lyhyellä perehdyttämällä tehdä. Mahdollisia muita, hieman poikkeavampia työtehtäviä, kuten lemmikkien hoitoa, kalastus- tai elämysmatkailupalvelun tehtävät (revontulivahti) esitettiin myös mahdollisina työtehtävinä. Matkailun toimintaympäristö on usein haastava, esimerkiksi, jos osatyökykyisyys johtuu liikuntarajoittuneisuudesta ja tarvitaan paljon räätälöintiä. Ammattiosaamista voitaisiin hyödyntää pieniin remonttitoihin tai teknistä osaamista vaativiin tehtäviin. Ohjelmapalvelut ovat suuri työllistäjä matkailussa, mutta sille alueelle vaaditaan paljon ohjausta, koska ovat niin erilaisia ja vaativat erikoisosaamista. Vuoden 2020 pandemian vuoksi työpajassa todettiin, että toimialan tarvitsee useamman vuoden toipumisajan ja tulevaisuuden tarpeita on vaikea ennustaa. Markkinointiosaamista juuri nyt tarvitaan kertomaan matkajille, ei siten, mitä on nyt vaan, mitä voisi olla tulevaisuuden matkailupalvelut Lapissa. Ala tarvitsee nyt visionäärejä ja tutkimusta. Yksi hyvä ehdotus tuli luonnon antimiin Lapissa, esitettiin marjojen jalostamista ja valmiiden tuotteiden viemistä

markkinoille, jolloin tuotot jäävät omalle alueelle ja tämä voisi olla hyvä mahdollisuus myös osatyökykyisille.

Lähteet

Harakka T. 2019. Työllisyyspaketti nopeuttaa työllistymistä ja lisää osallisuutta. Viitattu 19.11.2020 Työministeri: Työllisyyspaketti nopeuttaa työllistymistä ja lisää osallisuutta - Työ- ja elinkeinoministeriön verkkopalvelu (tem.fi)

THL 2019. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Osatyökykyisyys. Viitattu 19.11.2020 Osatyökykyisyys - THL